

Bo'lajak o'qituvchilarda pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish ko'nikmalarini Case-based debriefing asosida rivojlantirish

Sultonova Mahliyoxon Jo'raboy qizi –
Farg'ona davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya. Maqolada bo'lajak o'qituvchilarda pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish ko'nikmalarini case-based debriefing asosida rivojlantirishning nazariy-metodik asoslari, bosqichlari va didaktik imkoniyatlari yoritilgan. Pedagogik vaziyatni rekonstruksiya qilish, diagnostika qilish, ko'pvariantli tahlil etish, refleksiv debriefing hamda tajribani yangi vaziyatlarga transfer qilishga asoslangan besh bosqichli mexanizm va baholash mezonlari taklif etilgan.

Kalit so'zlar: case-based debriefing, pedagogik vaziyat, pedagogik tahlil, refleksiya, pedagogik tajriba, kasbiy qaror, refleksiv tahlil, bo'lajak o'qituvchi.

Развитие навыков анализа педагогических ситуаций у будущих учителей на основе кейс-ориентированного дебрифинга

Аннотация. В статье раскрываются теоретико-методические основы, этапы и дидактические возможности развития у будущих учителей навыков анализа педагогических ситуаций на основе кейс-ориентированного дебрифинга. Предложены пятиэтапный механизм, включающий реконструкцию педагогической ситуации, диагностику, многовариантный анализ, рефлексивный дебрифинг и перенос приобретённого опыта в новые ситуации, а также критерии оценки сформированности соответствующих навыков.

Ключевые слова: кейс-ориентированный дебрифинг, педагогическая ситуация, педагогический анализ, рефлексия, педагогический опыт, профессиональное решение, рефлексивный анализ, будущий учитель.

Developing pre-service teachers' skills in analyzing pedagogical situations through case-based debriefing

Annotation. The article explores the theoretical and methodological foundations, stages, and didactic potential of developing pre-service teachers' skills in analyzing pedagogical situations through case-based debriefing. A five-stage mechanism involving reconstruction of a pedagogical situation, diagnosis, multi-option analysis, reflective debriefing, and transfer of acquired experience to new situations is proposed, along with criteria for assessing the development of these skills.

Keywords: *case-based debriefing, pedagogical situation, pedagogical analysis, reflection, pedagogical experience, professional decision-making, reflective analysis, pre-service teacher.*

KIRISH

Zamonaviy pedagogning kasbiy faoliyati oldindan to'liq algoritmlashtirib bo'lmaydigan, ko'p omilli va o'zgaruvchan pedagogik vaziyatlarda kechadi. Ta'lim jarayonida o'qituvchi o'quvchining xulq-atvori, motivatsiyasi, o'zlashtirish darajasi, sinfdagi ijtimoiy-psixologik muhit, ota-onalar bilan munosabat, pedagogik konfliktlar hamda ta'lim natijalariga ta'sir ko'rsatuvchi boshqa omillar yuzasidan tezkor va asoslangan qaror qabul qilishi talab etiladi. Shu sababli pedagoglarni tayyorlash jarayonida talabaning nazariy bilimlarni o'zlashtirishi bilan bir qatorda pedagogik vaziyatni ko'ra bilish, uning sabablarini aniqlash, muammoni diagnostika qilish, muqobil yechimlarni ishlab chiqish va qabul qilingan qarorni refleksiv baholash ko'nikmalarini shakllantirish alohida ahamiyat kasb etadi.

An'anaviy ta'limda pedagogik vaziyat ko'pincha tayyor misol sifatida tushuntiriladi va talabaga "to'g'ri javob"ni topish vazifasi yuklatiladi. Real pedagogik faoliyatda esa bir vaziyat uchun yagona to'g'ri yechim mavjud bo'lmasligi mumkin. O'qituvchidan vaziyatning konteksti, ishtirokchilarning manfaatlari, pedagogik va psixologik omillar, mumkin bo'lgan oqibatlar hamda kasbiy-axloqiy mezonlarni birgalikda hisobga olish talab qilinadi. Shu nuqtayi nazardan case-based learning va refleksiv debriefing imkoniyatlarini o'zaro integratsiyalash istiqbolli pedagogik yechimlardan hisoblanadi. Case-based learning real yoki real pedagogik amaliyotga yaqinlashtirilgan muammoli vaziyatlarni tahlil qilishga asoslangan bo'lsa, debriefing bajarilgan harakatni chuqur qayta tahlil qilish, qarorning asoslarini anglash hamda olingan tajribani yangi bilimga aylantirish imkonini beradi. K.K.Merseth case metodini pedagoglarni tayyorlashda nazariya bilan amaliyot o'rtasidagi aloqani ta'minlash, turli nuqtayi nazarlarni qiyoslash va pedagogik qarorlarni asoslash imkonini beruvchi samarali vosita sifatida baholaydi [1]. Keyingi tadqiqotlarda ham keyslarni tahlil qilish bo'lajak o'qituvchiga har bir pedagogik vaziyatning o'ziga xosligini anglash, nazariy bilimni amaliyot bilan bog'lash va muammoga bir nechta pozitsiyadan yondashishga yordam berishi qayd etilgan [2].

Mazkur maqolaning maqsadi – bo'lajak o'qituvchilarda pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda case-based debriefingning didaktik imkoniyatlarini aniqlash hamda uni tashkil etishning bosqichli mexanizmini asoslashdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish masalasi refleksiv ta'lim, tajribaga asoslangan ta'lim, pedagogik tafakkur va kasbiy qaror qabul qilish nazariyalari bilan chambarchas bog'liq. D.A.Schön professional faoliyat samaradorligini mutaxassisning o'z harakatlari ustida fikrlashi, ularni qayta ko'rib chiqishi va amaliy tajribadan yangi kasbiy bilim hosil qilishi bilan izohlaydi [3]. Uning "reflection-in-action" va "reflection-on-action" konsepsiyalari o'qituvchining vaziyatning o'zida ham, faoliyat tugagandan keyin ham refleksiv tahlil olib borishi zarurligini ko'rsatadi. D.A.Kolbning tajribaviy ta'lim nazariyasida bilim tayyor shaklda o'zlashtiriladigan mahsulot emas, balki tajribani transformatsiya qilish orqali yaratiladigan natija sifatida qaraladi. Mazkur jarayon konkret tajriba, refleksiv kuzatish, abstrakt konseptuallashtirish va faol tajriba bosqichlarining uzviy aloqasiga asoslanadi [4]. Ushbu konsepsiya case-based debriefing mexanizmining nazariy asoslaridan biri bo'lib xizmat qiladi.

Debriefing dastlab simulyatsion ta'limda faol qo'llanilgan bo'lib, uning asosiy mohiyati bajarilgan faoliyatni shunchaki muhokama qilish emas, balki uning sabab-oqibat aloqalarini aniqlash, qarorlar ortidagi fikrlash jarayonini ochish va keyingi faoliyatni

takomillashtirishdan iborat. W.Eppich va A.Cheng tomonidan ishlab chiqilgan PEARLS yondashuvida debriefing o'z-o'zini baholash, maqsadli muhokama hamda yo'naltiruvchi qayta aloqani integratsiyalash asosida tashkil qilinishi ko'rsatilgan [5].

Pedagogik ta'limga oid zamonaviy tadqiqotlarda case-based learning nazariya va amaliyot o'rtasidagi uzilishni kamaytirish, muammolarni hal qilish, professional mulohaza yuritish va qaror qabul qilishni rivojlantiruvchi yondashuv sifatida qaralmoqda. C.B.Lee, F.Albedah va W.Liu case-based learning o'qituvchilar professional rivojlanishida alohida pedagogik imkoniyatlarga ega ekanligini, biroq uni samarali qo'llash uchun keys mazmuni, topshiriq dizayni va refleksiv muhokama o'rtasida tizimli bog'liqlik zarurligini ta'kidlaydi [6]. Tadqiqotda nazariy manbalarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, tizimlashtirish, pedagogik modellashtirish, umumlashtirish hamda pedagogik vaziyatlarning strukturaviy tahlili metodlaridan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini refleksiv, faoliyatli, muammoli-vaziyatli va kompetensiyaviy yondashuvlar tashkil etdi. Mazkur tadqiqot doirasida case-based debriefing real yoki modellashtirilgan pedagogik vaziyatni keys shaklida tahlil qilish, qabul qilingan qarorlarning sabablarini refleksiv muhokama qilish, muqobil harakatlarni qiyoslash hamda olingan tajribani umumlashtirilgan pedagogik bilim va keyingi faoliyat strategiyasiga transformatsiya qilishga qaratilgan didaktik jarayon sifatida talqin etildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Nazariy-metodik tahlil asosida bo'lajak o'qituvchilarda pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish jarayonini oddiy "muammo–yechim" algoritmi bilan cheklash yetarli emasligi aniqlandi. Pedagogik vaziyatni professional tahlil qilish uchun talaba kamida besh turdagi intellektual-refleksiv harakatni amalga oshirishi zarur: vaziyatni aniqlash → sabablarni diagnostika qilish → pedagogik talqin qilish → muqobil qarorlarni asoslash → natijani refleksiv baholash. Shunga ko'ra case-based debriefingni tashkil etishning besh bosqichli mexanizmi taklif etildi: vaziyatni rekonstruksiya qilish; muammoni diagnostika qilish; ko'pvariantli tahlil; refleksiv debriefing; transfer va umumlashtirish.

1-jadval

Case-based debriefingni tashkil etishning bosqichli mexanizmi

Bosqich	Asosiy mazmun	Talabaning faoliyati	Kutiladigan natija
Vaziyatni rekonstruksiya qilish	Keys mazmunini yaxlit anglash	Fakt va taxminlarni ajratadi, ishtirokchilarni aniqlaydi	Vaziyatning obyektiv tasviri
Muammoni diagnostika qilish	Asosiy pedagogik muammo va sabablarni aniqlash	Sabab-oqibat bog'lanishlarini ochadi	Pedagogik diagnoz
Ko'pvariantli tahlil	Muqobil yechimlarni ishlab chiqish	Bir nechta harakat strategiyasini taklif qiladi	Muqobil pedagogik qarorlar
Refleksiv debriefing	Qaror va fikrlash jarayonini tahlil qilish	"Nega shunday qaror qildim?" savoliga javob beradi	Anglangan kasbiy tajriba
Transfer va umumlashtirish	Olingan xulosani yangi vaziyatga ko'chirish	Umumiy qoida va harakat algoritmini shakllantiradi	Pedagogik bilim va strategiya

Birinchi – vaziyatni rekonstruksiya qilish bosqichida talaba keysdagi barcha ma'lumotlarni bir xil ahamiyatga ega deb qabul qilmasligi kerak. U fakt, subyektiv fikr, taxmin va pedagogik muammoni bir-biridan farqlaydi. Masalan, "O'quvchi topshiriqni

bajarmadi" fakt; "o'quvchi darsga qiziqmaydi" esa qo'shimcha dalil talab qiluvchi taxmindir. Mazkur farqlash pedagogik tahlilning obyektivligini ta'minlaydi.

Ikkinchi – diagnostik bosqichda tashqi ko'rinishdagi muammo bilan uning tub sababini ajratishga alohida e'tibor beriladi. O'quvchining intizomsizligi, topshiriqni bajarmasligi yoki muloqotga kirishmasligi o'z-o'zidan muammoning sababi emas, balki uning tashqi namoyon bo'lishi bo'lishi mumkin. Talaba "Nima sodir bo'ldi?", "Nima uchun sodir bo'ldi?", "Qaysi omillar vaziyatni yuzaga keltirdi?" kabi savollar vositasida pedagogik diagnozga keladi.

Uchinchi – ko'pvariantli tahlil bosqichi pedagogik fikrlashning moslashuvchanligini shakllantiradi. Talabadan vaziyatga faqat bitta yechim taklif qilish emas, kamida ikki-uch muqobil qarorni ishlab chiqish va har birining ehtimoliy oqibatlarini baholash talab qilinadi. Shu tariqa "tayyor javobni topish" modeli "eng asoslangan qarorni tanlash" modeliga transformatsiya qilinadi.

To'rtinchi – refleksiv debriefing bosqichi case-based yondashuvning markaziy komponenti hisoblanadi. Unda o'qituvchi-moderator talabaga tayyor hukm bermaydi. Aksincha, refleksiv savollar yordamida uning fikrlash mexanizmini ochishga harakat qiladi: "Siz aynan nimaga asoslanib bunday xulosaga keldingiz?", "Vaziyatning qaysi belgisi qaroringizga eng katta ta'sir ko'rsatdi?", "Boshqa nuqtayi nazardan qaralganda vaziyat qanday talqin qilinishi mumkin?", "Siz tanlagan qarorning salbiy oqibati qanday bo'lishi mumkin?", "Xuddi shunday holat takrorlansa, nimalarni boshqacha qilgan bo'lardingiz?" Mazkur savollar talabaning faqat yakuniy javobini emas, balki qaror ortidagi pedagogik tafakkurni tahlil qilish imkonini beradi.

Beshinchi – transfer va umumlashtirish bosqichida konkret keysdan olingan tajriba umumiy pedagogik bilim darajasiga ko'tariladi. Talaba "ushbu vaziyatdan nimani o'rgandim?" savolidan "bu bilimdan boshqa pedagogik vaziyatlarda qanday foydalanish mumkin?" savoliga o'tadi. Ana shu jarayon pedagogik tajribani bilimga aylantirishning muhim sharti hisoblanadi.

Case-based debriefing asosida pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish ko'nikmalarini baholash uchun to'rtta mezonni ajratish maqsadga muvofiq: analitik-diaagnostik mezon faktlarni aniqlash, asosiy muammoni ajratish va sabab-oqibat bog'lanishlarini belgilash; interpretativ mezon vaziyatni pedagogik va psixologik nazariyalar yordamida izohlash; qaroriy-prognostik mezon muqobil qarorlarni ishlab chiqish va ularning ehtimoliy oqibatlarini oldindan ko'ra bilish; refleksiv-transfer mezoni o'z qarorini tanqidiy baholash, xulosalar chiqarish va olingan tajribani boshqa pedagogik vaziyatlarga ko'chirish. Ushbu mezonlarning o'zaro birligi pedagogik vaziyatni tahlil qilishni faqat intellektual operatsiyadan kasbiy-refleksiv kompetensiya darajasiga olib chiqadi. Case-based debriefingning an'anaviy keys metodidan muhim farqi shundaki, unda asosiy e'tibor "vaziyat uchun qanday yechim topildi?" degan savoldan tashqari, "talaba ushbu yechimga qanday fikrlash orqali keldi?" degan masalaga qaratiladi. Bu jihat pedagoglarni tayyorlashda ayniqsa muhim, chunki ikki talaba bir xil pedagogik qarorni taklif qilishi, biroq ularning mazkur qarorga kelish asoslari mutlaqo turlicha bo'lishi mumkin. Birinchi talaba nazariy bilimlar va vaziyat dalillariga asoslangan holda xulosa qilgan bo'lsa, ikkinchisi stereotip yoki intuitiv taxminga asoslanishi mumkin. Faqat yakuniy javobni baholash mazkur farqni ko'rsatmaydi; debriefing esa talabaning ichki fikrlash jarayonini verbalizatsiya qilishga imkon yaratadi. I.Helleve, L.Eide va M.Ulvikning pedagogik ta'limga oid tadqiqotida keyslar bilan ishlash bo'lajak o'qituvchilarga pedagogik vaziyatlarning o'ziga xosligini anglash, nazariya va amaliyotni bog'lash hamda vaziyatga turli nuqtayi nazardan qarash imkoniyatini berishi ko'rsatilgan [2]. Shuningdek, case-based debriefingni tashkil etishda o'qituvchining roli o'zgaradi: u tayyor yechimni ma'lum qiluvchi ekspert emas, balki refleksiv tahlil moderatori vazifasini bajaradi. Moderator savol beradi, qarama-qarshi fikrlarni yuzaga chiqaradi, dalil talab qiladi va talabaning o'z mulohazasini qayta ko'rib chiqishiga sharoit yaratadi. Case-based debriefingni pedagogik ta'limga tatbiq etishda

keysning mazmuniga ham muayyan talablar qo'yilishi lozim. Samarali keys real pedagogik amaliyotga yaqin bo'lishi, bir qarashda yagona to'g'ri javobni bermasligi, pedagogik dilemmaga ega bo'lishi, ishtirokchilarning turli manfaatlarini aks ettirishi, nazariy bilimni qo'llashni talab qilishi, bir nechta asoslangan yechimga imkon yaratishi hamda refleksiv muhokama uchun yetarli axborotni o'z ichiga olishi zarur. Masalan, pedagogik amaliyot davomida o'quvchining muntazam ravishda guruhli topshiriqlarda ishtirok etmasligi haqidagi vaziyatni olaylik. Oddiy keys metodida talabadan vaziyatga yechim taklif qilish so'raladi. Case-based debriefingda esa dastlab mavjud faktlar ajratiladi, keyin mumkin bo'lgan sabablar – motivatsiya, sinfdoshlar bilan munosabat, topshiriqning murakkabligi, o'quvchining individual xususiyatlari, o'qituvchining kommunikativ strategiyasi kabi omillar tahlil qilinadi. Shundan so'ng muqobil qarorlar ishlab chiqilib, har birining ehtimoliy natijasi baholanadi. Yakunda esa talaba qabul qilgan qarorning asoslarini refleksiv tahlil qiladi. Natijada talaba “vaziyat → tezkor reaksiya” modelidan “vaziyat → diagnostika → interpretatsiya → muqobil qaror → refleksiya → yangi kasbiy bilim” modeliga o'tadi. Mazkur mexanizm aynan pedagogik tajribani kasbiy bilimga transformatsiya qilish nuqtayi nazaridan ahamiyatlidir. Bunda talaba pedagogik vaziyatni shunchaki eslab qolmaydi, balki undan keyingi kasbiy faoliyatida foydalanish mumkin bo'lgan umumlashtirilgan xulosa, qoida va harakat strategiyasini shakllantiradi.

XULOSA

Tadqiqot natijalariga ko'ra, bo'lajak o'qituvchilarda pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirish nazariy bilimlarni o'zlashtirish bilangina cheklanmasdan, ularni real yoki modellashtirilgan kasbiy vaziyatlarda qo'llash va refleksiv qayta ishlashni talab etadi. Case-based debriefing bu jarayonda keys va refleksiv debriefing imkoniyatlarini birlashtiruvchi integrativ didaktik vosita sifatida namoyon bo'ladi. Uning asosida pedagogik vaziyatni rekonstruksiya qilish, diagnostika qilish, ko'pvariantli tahlil etish, refleksiv debriefingdan o'tkazish hamda olingan tajribani yangi vaziyatga transfer qilish bosqichlari o'zaro uzviy bog'lanadi. Taklif etilgan yondashuv talabaning vaziyatni yuzaki baholashidan uning sabab-oqibat aloqalarini aniqlashga, yagona tayyor yechim izlashdan muqobil qarorlarni qiyoslashga, intuitiv qarordan dalillarga asoslangan pedagogik qarorga, bajarilgan faoliyatni qayd etishdan esa tajribani refleksiv qayta ishlab, kasbiy bilimga transformatsiya qilishga o'tishini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Merseth K.K. Cases and Case Methods in Teacher Education Handbook of Research on Teacher Education. – New York: Macmillan, 1996. – P. 722-744.
2. Helleve I., Eide L., Ulvik M. Case-based teacher education preparing for diagnostic judgement European Journal of Teacher Education. – 2023. – Vol. 46, No. 1. – P. 50-66.
3. Schön D.A. The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. – New York: Basic Books, 1983.
4. Kolb D.A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1984.
5. Eppich W., Cheng A. Promoting Excellence and Reflective Learning in Simulation (PEARLS): Development and Rationale for a Blended Approach to Health Care Simulation Debriefing Simulation in Healthcare. – 2015. – Vol. 10, No. 2. – P. 106-115.
6. Lee C.B., Albedah F., Liu W. Research-Based Principles for Case-Based Learning for Teachers' Professional Development Designing Technology-Mediated Case Learning in Higher Education: A Global Perspective. – Singapore: Springer, 2023. – P. 3–16.
8. Merseth K.K. The Early History of Case-Based Instruction: Insights for Teacher Education Today Journal of Teacher Education. – 1991. – Vol. 42, No. 4. – P. 243-249.